

ALEXANDRU RADU

PARTIDE ȘI SISTEME PARTIDISTE

Copyright © 2010, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RADU, ALEXANDRU

Partide și sisteme partidiste / Alexandru Radu. –

București : Pro Universitaria, 2010

Bibliogr.

ISBN 978-973-129-529-9

32.01(100)

Scurtă introducere în studiul fenomenului partidist

Despre știința partidelor politice

Urmând evoluția generală a cunoașterii umane, specializarea discursului teoretic al științei politicii s-a produs în timp, pe măsura acumulării informațiilor, cunoștințelor și metodelor relevante, în strânsă legătură cu dezvoltarea societății în ordine istorică.

Multă vreme, ideile despre domeniul politic au fost cuprinse în cadrul concepțiilor cu caracter filosofic, religios, juridic, etic sau economic, fără să existe o diferențiere a obiectului politologiei de cele ale altor discipline sociale. Cu tot caracterul lor inițial nespecializat, preocupările privind studiul fenomenului politic au reprezentat o constantă a activității cognitive generale.

Primele teorii politice au apărut în Grecia antică, ca o prelungire firească a preocupărilor filosofilor greci de a lămuri natura umană și relația omului cu lumea. În cadrul gândirii politice a vechilor greci, o temă principală a reprezentat-o organizarea și guvernarea cetății (*polis*), a statului, dependente nu de voința zeilor, ci de cea a cetățenilor. Prin conceperea puterii conducătoare ca derivată din voința cetățenilor, gânditorii antici au pus bazele democrației politice. Aristotel, pentru care ordinea din cetate era o prelungire firească și necesară a ordinii din natură, a fost primul care a realizat o clasificare a formelor de guvernământ: monarhia (guvernarea unui om), aristocrația (guvernarea unui grup restrâns de oameni) și republica (guvernarea unui grup larg de cetățeni).

În epoca feudală, gândirea politică s-a aflat sub semnul ideologiei religioase, modelul teologico-politic bazându-se pe teoria fundamentului divin al puterii politice și pe dominația absolută a autorității ecleziastice

asupra autorității laice (civile). Reprezentativă pentru acest mod de a gândi este concepția teologului Toma d’Aquino cu privire la supremația absolută a puterii papale.

Teoreticianul care a marcat profund destinul gândirii politice – considerat părintele științei politice moderne – a fost florentinul Niccolo Machiavelli, cel care a introdus spiritul științific renescentist în abordarea fenomenului politic. În opera sa, Machiavelli s-a preocupat de cercetarea directă a realității, de observarea faptelor politice în înlănțuirea lor cauzală, iar ca rezultat, a prescris rețete de guvernare, norme și reguli de comportament pentru omul politic.

În epoca modernă, filosofia dreptului natural a reprezentat o mutație profundă în gândirea politică europeană. Inaugurată de olandezul Gratius, continuată de Thomas Hobbes și definitivată de Jean Jacques Rousseau, teoria dreptului natural a atacat frontal ideea originii și legitimității divine a puterii regale, a puterii politice în general. Pe baza drepturilor naturale, puterea politică este o instituție ce-și află sursa nu în divinitate, ci în *contractul social*. Modelul politic contractualist se centrează pe teza suveranității populare, care postulează că temeiul și exercițiul puterii aparțin poporului. Pe aceste baze teoretice s-a dezvoltat mișcarea revoluționară de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, care practic a inaugurat epoca democrației. Totodată, efectele politice ale acțiunii revoluționare s-au reflectat în plan teoretic în noua concepție asupra suveranității dezvoltată în primele decenii post-revoluționare. Ideea exercițiului direct al suveranității a fost înlocuită cu cea a delegării suveranității, teză fundamentală a democrației reprezentative (indirecte) contemporane.

Secolul următor, prin teoreticieni cu nume rezonante, precum August Comte, Alexis de Tocqueville, Karl Marx sau Max Weber, a pregătit transformarea teoriei politice într-o disciplină științifică specializată în investigarea domeniului politic cu mijloace și legități proprii.

Ca disciplină de sine stătătoare, știința politicului a intrat relativ recent în marea familie a științelor sociale, respectiv la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XX-lea. Denumirea - care provine de la cuvintele grecești *polis*=cetate, stat și *logos*=știință, deci știința statului, știința politicului - a fost lansată de germanul Eugen Fischer Baling și francezul Andre Therive și utilizată în 1954 de Gert von Eynern pentru a denumi știința politicului.

Astăzi, domeniul politicului este cercetat de un complex de științe - precum stasiologia (partidologia), analiza politică, sociologia politică, filosofia politică, antropologia politică, psihologia politică, sociologia electorală, știința relațiilor internaționale, geopolitica ș.a. - care alcătuiesc sistemul științelor politice.

În ansamblul acesta, știința partidelor politice ocupă un loc aparte, pe măsura rolului jucat de partide în societate modernă. Studiul partidelor politice s-a impus în sistemul științelor politice sub denumirea de **stasiologie** (din latină, *statis* însemnând facțiuni iar *logos*, știință), denumire datorată lui Maurice Duverger. În paralel, se utilizează și denumirea de **partidologie** (*pars*=parte și *logos*).

Indiferent de denumirea pe care au dat-o studiului lor, cercetătorii fenomenului partidist au fost preocupați de descifrarea cauzelor și condițiilor care guvernează geneza și activitatea partidelor politice, de formularea legităților din domeniu, de evidențierea relațiilor partidelor cu celelalte tipuri de instituții politice, ca parte a sistemului politic.

Ca și știința politică generală, stasiologia s-a impus ca domeniu științific specializat în anii '50, celebra lucrare a lui Maurice Duverger *Les partis politiques*, apărută în 1951, fiind considerată momentul de debut al noii științe. În mod firesc însă, studii consacrate fenomenului partidist, nu puține și extrem de valoroase, au fost realizate înainte de acest moment. Putem aminti în acest sens câteva din punctele de reper ale istoriei studiului partidelor politice, precum David Hume, Benjamin Constant,

Max Weber, Moisei Ostrogorski, dar și românii Dimitrie Gusti ori Petre P. Negulescu.

Rolul tot mai pregnant al partidelor politice în viața societății moderne a alimentat o bogată literatură de specialitate care a rafinat tehnicile de cercetare a domeniului, contribuind la o mai adecvată descifrare a fenomenului partidist. Stasiologia a evoluat de la simpla descriere a realității studiate la surprinderea tendințelor din viața partizană a societății și la formularea legilor ce guvernează partidismul și raporturile cu sistemul social global. Paralel cu constituirea unui aparat conceptual și metodologic specific, știința partidelor politice s-a individualizat prin caracterul ei aplicat, perspectivă din care se poate aprecia că principala sa funcție este cea praxiologică.

Relația directă dintre democrația reprezentativă și pluripartidism și-a găsit reflectarea în specificul obiectului de studiu al stasiologiei, partidul politic fiind analizat în ansamblul conexiunilor și determinațiilor sale sociale. **Obiectul de studiu al stasiologiei îl reprezintă sistemul partidului politic**, preciza Dimitrie Gusti încă în 1927. A studia partidul politic înseamnă a-i urmări istoria, a-i determina trăsăturile și funcțiile specifice, a-i reliefa tipologia și modalitățile de agregare, a stabili legăturile cu sistemul instituțional al societății, a cerceta comportamentul electoral și politic al actorilor, a investiga relațiile de putere sau a prefigura tendințele evolutive din societate în domeniul fenomenului partidist.

Democrația și pluripartidismul

Atunci când se afirmă rolul și importanța partidului politic, opiniile politologilor sunt consensuale: pluripartidismul este condiția necesară a democrației sau, astfel spus, nu există democrație fără partide politice. Probabil că cea mai clară exprimare a acestei corelații aparține părintelui constituției austriece din 1920, Hans Kelsen, cel care afirma că *democrația este în mod necesar și invariabil un stat de partide*. Desigur, autorul avea în

vedere, ca de altfel toți stasiologii, democrația modernă, adică democrația reprezentativă. În cadrul acesteia, importantă devine modalitatea instituționalizată a traducerii principiului democratic. Iar din acest punct de vedere, așa cum sublinia Raymond Aron, partidele sunt esențiale pentru realizarea unei funcții a oricărui regim politic: alegerea guvernanților. Partidele politice, prin modul lor de organizare – formula monopartidistă sau cea pluripartidistă – sunt cele care fac diferența dintre regimul nedemocratic și cel democratic.

Condiție a democrației (reprezentative sau indirecte), pluripartidismul a avut o evoluție istorică extrem de dinamică, chiar mai rapidă decât dezvoltarea societății democratice moderne. O dovadă indubitabilă în acest sens, o reprezintă însăși multiplicarea explozivă a partidelor, *boom*-ul partidist determinând transformări de substanță în natura și mecanismele politice ale societății. Încă și mai mult, identificate cu însăși democrația, partidelor li s-a atribuit, uneori, un rol supraevaluat, fiind considerate a reprezenta un fel de Olimp al societății moderne. Așa au procedat, spre exemplu, noile democrații est-europene pentru care edificarea unui sistem pluripartidist a devenit nu doar condiția *sine-qua-non* a desprinderii de comunism, ci chiar substanța procesului de edificare a democrației în sine. Anii următori au constrâns însă societățile să renunțe la euforia partidistă inițială și să se preocupe, odată instituit pluripartidismul, și de celelalte componente ale edificiului democratic, inclusiv de calitatea sistemului de partide.

Dar relația dintre partide și democrație nu a fost întotdeauna la fel de clară. Dimpotrivă, în perioada lor de debut, partidele au generat reacții critice, chiar opinii nihiliste, care contestau rolul lor de factori ai democrației. În esență, astfel de poziții teoretice acuzau „vocația divizoare” a partidelor și incompatibilitatea lor cu suveranitatea poporului. În acea perioadă era încă dominantă concepția ce își avea sorgintea în gândirea lui Rousseau și Montesquieu, conform căreia

democrația nu putea fi decât directă. Schimbarea modului de a înțelege democrația nu a anulat însă criticile la adresa partidelor politice. La începutul secolului al XX-lea și chiar în perioada de constituire a stasiologiei, gânditori precum R. Michels, M. Ostrogorski, G. Mosca, V. Pareto ș.a. reproșau partidelor politice faptul că ele concentrau puterea și că aveau o influență excesivă, alterând viața politică – bunăoară Ostrogorski considera partidele un obstacol în calea bunului mers al democrației, iar Michels denunța pericolul oligarhizării lor –, dar acești autori nu puneau sub semnul întrebării pluralismul politic. O făceau însă reprezentanții marxism-leninismului, situați pe o poziție radicală. Aceasta viza nu doar pluralismul, ci întreg ansamblul capitalist, considerat incompatibil cu democrația populară. Tot o opinie radicală, dar pe alte baze ideologice, a fost exprimată de extrema dreaptă, fascismul, spre exemplu, condamnând partidismul pentru vocația sa „divizoare”. Soluția, și în acest caz, o reprezenta partidul unic, cel în măsură, în opinia reprezentanților extremiști, să restituie unitatea socială. În fine, să amintim și cazul concepției liderului libian Moammar El Kadhafi, teoretizată în așa-numita *Cartea verde*, și practică în Libia. Este vorba pur și simplu de înlocuirea partidelor politice cu structuri de natură socio-profesională. Inutil să mai insistăm că o astfel de formulă nu s-a dovedit, și nici nu putea fi, una democratică.

Pe de altă parte, există o categorie a criticilor empirice, nesistematizate la adresa partidelor politice. Astfel de opinii care contestă dominația partidelor și cer reducerea rolului acestora provin de la oameni simpli, de la cetățenii nemulțumiți de modul în care partidele politice (în special cele aflate la guvernare) conduc societatea, de lipsa de moralitate a unora dintre liderii lor. În mod paradoxal, aceste opinii sunt cel mai greu de contracarat, atâta vreme cât ele au suportul unor realități incontestabile. Spre exemplu, sondajele de opinie din România plasează partidele politice în topul neîncrederii cetățenilor și, totodată, conturează o tendință de

restrângere drastică a numărului acestora, chiar până la nivelul partidului unic. Fără discuție, asemenea opinii nu provin dintr-o opoziție funciară a celor intervievați față de pluripartidism, ci sunt generate de lipsa de eficiență a noilor instituții politice democratice, resimțită în degradarea nivelului de trai al cetățenilor.

Nemulțumirile cetățenilor și criticile formulate de aceștia vis-a-vis de sistemul partidist sesizează un pericol real la adresa funcționării eficiente a societății democratice. Este vorba de ceea ce unii teoreticieni denumesc *partidocrație*, adică transformarea partidelor din instrumente ale realizării democrației în scop al exercitării puterii politice. Într-un astfel de regim politic corelația firească din interiorul sistemului este alterată, partidele politice suprapunându-se statului. În acest caz, partidele își pierd calitatea de verigă, de interfață între cetățeni și stat, se autonomizează în raport cu societatea și, în cele din urmă, își impun dominația prin intermediul statului.

Ca o contrapondere la tendința partidocratică și în general la rolul excesiv al partidelor politice, o serie de autori, printre care se numără și Alain Touraine, au adus în discuție conceptul de *democrație de opinie*. Pornind, în esență, de la unele schimbări înregistrate în dinamica fenomenului partidist și de la potențarea rolului societății civile, al opiniei publice – vezi sondajele de opinie – *democrația de opinie* este înțeleasă ca o nouă fază a democrației, după etapa parlamentarismului și a democrației de partide. Oponerea democrației de opinie democrației de partide, chiar dacă prin aceasta este vizată contracararea partidocrației, este totuși o soluție de neacceptat, căci, în fapt, ea are ca efect înlocuirea „dictaturii” partidelor cu cea a opiniei. Între democrația de opinie și democrația de partide nu este nici opoziție, și nici incompatibilitate. Dimpotrivă, complementaritatea și compatibilitatea acestora sunt dovedite atât de procesul genezei partidelor politice, cât și modul în care funcționează democrația modernă.

Desigur, partidismul, ca orice fenomen social, nu poate fi nici linear, și nici perfect. Totuși, parafrazând celebrele cuvinte rostite de W. Churchill, putem afirma că democrația, înțeleasă ca democrație de partide, este cea mai rea formă de organizare a societății, cu excepția însă a tuturor celorlalte.